

Cultuur als motor voor transitie

Pulse Transitienetwerk Cultuur - Juni 2016

In 1972 berekende de Club van Rome dat we zonder wijzigingen aan onze manier van leven tegen 2050 afstevenen op een ecologische en economische crash. Na jaren van ontkenning en business as usual riskeren we intussen dat de ecologische crisis ons boven het hoofd groeit. Tegelijkertijd is ook het bewustzijn dat de draagkracht van de aarde eindig is, groter dan ooit. Als we vandaag willen werken aan een duurzame invulling van 'buen vivir' – goed leven – kunnen we niet anders dan de ecologische grenzen respecteren.

In de geglobaliseerde samenleving van vandaag is de wederzijdse afhankelijkheid op wereldschaal niet meer weg te denken. De ecologische crisis is daardoor niet alleen een wereldwijde crisis van het leefmilieu maar creëert ook nog meer mondiale sociale onrechtvaardigheid dan er al was. Om tegen 2050 10 miljard mensen een waardevol bestaan te geven én onze ecologische grenzen te respecteren, zullen we onze sociale, morele en culturele kaders moeten wijzigen.

Een leefbare en rechtvaardige samenleving uitbouwen reikt met andere woorden verder dan het werken aan een evenwichtig ecosysteem, het omvat ook sociale rechtvaardigheid. Een doorgedreven transitieproces waarin iedereen meebouwt aan een nieuw, duurzaam lokaal-globaal samenlevingsmodel is essentieel en de ontwikkeling van een 'ecologisch burgerschap' is daarvoor een noodzakelijke voorwaarde.

De cultuursector heeft een enorm potentieel om een bijdrage te leveren aan die transitie en aan het ontwikkelen van dat ecologische burgerschap, dat iedereen de kansen geeft om zich te engageren, zowel lokaal als globaal. De verbeelding, gedeelde horizon en het gemeenschappelijk waardenkader van cultuur geeft betekenis aan ons individuele handelen en de systemische onderbouw van onze samenleving. Cultuur helpt burgers ook om te gaan met de groeiende complexiteit en onzekerheid in onze samenleving en laat mensen nadenken over de toekomst, in dialoog met hun medemensen. Mensen betrekken bij het denkwerk over hoe we willen samenleven, over hoe we ons willen verhouden tot onze omgeving en dat denkwerk vertalen in concrete acties, is een opdracht waarin de cultuursector een essentiële rol te vervullen heeft.

De rol van cultuur: creëren van ruimte

Fundamentele wijzigingen – transitie – in een samenleving, in de manier van denken en leven vragen meer dan een rationele, managementgestuurde aanpak, ze dienen ook te worden belichaamd en ingebed, ze moeten letterlijk een plek krijgen. Een veranderingsproces kan maar slagen indien zoveel mogelijk mensen betrokken worden bij het proces.

De cultuursector ziet de transitie naar een duurzame samenleving als dé uitdaging voor 2020. Om die transitie naar een duurzame samenleving mogelijk te maken, streven we niet enkel naar verandering van de individuele levensstijl, maar willen we ook aanzetten tot nieuwe praktijken in onderzoek, onderwijs, economie en politieke besluitvorming. We zetten in op een maatschappelijke, culturele mindshift.

De sector zal haar kracht inzetten om de civiele maatschappij én de beleidsmakers te betrekken bij het uitdenken en vorm geven van die duurzame en rechtvaardige toekomst. Die kracht van de sector ligt in de mogelijkheid om binnen de samenleving een veelvoud aan ruimtes te creëren waar mensen, groepen, civiele actoren elkaar kunnen ontmoeten en inspireren, waar processen van

reflectie en actie met elkaar verbonden kunnen worden. In deze visietekst lichten we er drie bijzondere ruimtes uit, die intrinsiek verbonden zijn met de cultuursector: ruimte voor verbeelding, ruimte voor experimenten en praktijken van transitie, en ruimte voor reflectie en publieke dialoog. Het is met die ruimtes die culturele activiteiten creëren dat cultuur haar rol van motor voor transitie kan waarmaken.

Creatieve ruimte voor verbeelding

Verbeelding, inspiratie en creativiteit zijn belangrijke sleutels om tot verandering te komen. De cultuursector is bij uitstek een creatieve ruimte waarin maatschappelijke verandering kan worden verbeeld. Vanuit welke visie op de wereld, de mens en het leven willen we een veerkrachtige maatschappij ontwikkelen? Kunst en cultuur zijn domeinen voor reflectie over zulke grote vragen in relatie tot duurzaamheid.

Ruimte voor verbeelding zorgt voor een gedeelde horizon die betekenis verleent aan menselijke activiteiten, die het bedenken en uitproberen van nieuwe ideeën, levensstijlen en handelingsperspectieven begeleidt en duurzaamheid inbedt in het dagelijks leven. Maar voor kunstenaars betekent verbeelding ook: vrijheid claimen en experimenteren, plaats inruimen voor kritiek en provocatie, heterogeniteit omarmen en het onmogelijke willen. Ruimte om bestaande conventies in vraag te stellen en ze in alle openheid telkens opnieuw te herdenken.

Die vrijruimte om creatief na te denken over de ordening van de samenleving is een laboratorium van de verbeelding, en daarin speelt de autonome kunst een voortrekkersrol. Kunst laat toe om relatief onafhankelijk van de heersende waarden en normen te experimenteren met de betekenissen, beelden en verhalen waar een maatschappij van leeft en er de mogelijkheden en grenzen van te verkennen. Over een aantal thema's die we met ecologie en duurzaamheid (afval, economie, sociale ongelijkheid, het landschap, mobiliteit, verspilling, ...) associëren, wordt er fundamentele reflectie ontwikkeld binnen de kunsten.

Artistieke creatie wordt gedreven door de complexiteit van onze samenleving en omgeving en door kritische reflectie, niet door het economisch ingegeven efficiëntiedenken. In de discussie over transitie naar een duurzame samenleving lijkt de verbeeldingsruimte in te druisen tegen de hoogdringendheid en drang naar efficiëntie. Een creatief proces kan echter, net door los te komen van het doelgerichte denken, verrassende alternatieven doen ontstaan.

Verbeelding lijkt a priori verbonden met de kunstensector maar geldt in se voor alle culturele sectoren. De verbeeldingsruimte vormt dus een belangrijk onderdeel van de gehele cultuursector. Het creatieve proces dat zich daar afspeelt, voedt het denken en doen van die cultuursector.

Leer, experimenteer- en ervaringsruimte

Transitie naar een duurzame samenleving vraagt van burgers dat ze over zoveel mogelijk en zo relevant mogelijke kennis beschikken. Het is een positieve trend dat er vandaag een enorme hoeveelheid aan informatie circuleert over duurzame alternatieven voor hoe we onze samenleving organiseren. Tegelijkertijd is het voor vele burgers een te grote uitdaging om in die wildgroei aan complexe informatie datgene te onderscheiden waarmee ze zelf aan de slag kunnen.

In de komende periode zal dieperliggende kennis over de grondoorzaken (waar faalt ons systeem?), over mogelijke alternatieven (een andere wereld kunnen en durven denken) en over succesvolle experimenten en praktijken essentieel zijn. Dergelijke kennis engageert burgers en inspireert om tot actie over te gaan.

Om tot deze 'diepere' en complexe vorm van kennis te komen, zijn alternatieve en inspirerende leer- en experimenteeromruimtes noodzakelijk. De cultuursector kan binnen de burgermaatschappij dergelijke laboratoriumruimtes creëren om experimenten op te zetten, te herhalen en op te schalen. Onze traditie van individueel leren en kennis opdoen moet worden aangevuld met processen van sociaal en collectief leren: samen ervaringen opdoen, experimenteren met alternatieven en kennis delen.

De cultuursector met al zijn ervaring inzake leerprocessen (technieken uit het vormingswerk, samenlevingsopbouw, sociaal-artistieke praktijk) kan zonder twijfel een fundamentele bijdrage leveren aan het creëren van die gemeenschappelijke leer- en ervaringsruimtes en aan het ontwikkelen van concrete handelingsperspectieven waardoor een meer duurzame levensstijl aantrekkelijk wordt. Speciale aandacht gaat hierbij naar de betrokkenheid van alle stakeholders, en in het bijzonder naar het vergroten van de weerbaarheid van bijzondere doelgroepen. Pas dan is er sprake van een rechtvaardige duurzaamheidstransitie.

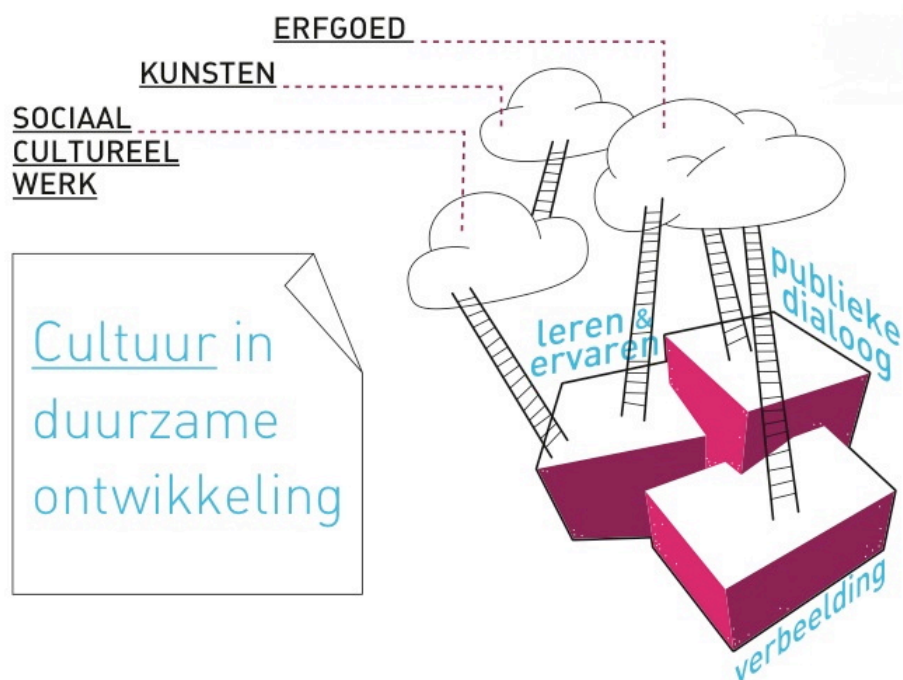
Deze leerruimtes kunnen zowel in een lokale als bovenlokale context gecreëerd, gestimuleerd en ondersteund worden. Lokale, gemeenschapsvormende initiatieven, dicht bij de leefwereld van mensen, maken verandering concreet, aantrekkelijk en haalbaar. Bovenlokale initiatieven creëren een groter globaal bewustzijn en rechtvaardigheidsperspectief.

Politieke ruimte voor publieke reflectie en dialoog

Om een transitie naar rechtvaardige duurzaamheid reëel te maken, zal een sterke en permanente publieke dialoog noodzakelijk zijn. De cultuursector heeft de rol en de mogelijkheid om ruimtes te creëren voor publieke reflectie en dialoog, waarin nieuwe verbindingen tussen burgers onderling en tussen burgers en het beleid gecreëerd worden. Kwesties worden er tot publieke zaak gemaakt en met andere woorden ook gepolitiseerd: ze geven aanleiding tot publiek en politiek debat, waar spraak en tegenspraak vorm krijgen – politiek in zijn meest oorspronkelijke betekenis.

De essentie van een levendige democratie is immers net dat er blijvende conflicten en spanningsvelden zijn tussen actoren, die vanuit verschillende visies en andere belangen vorm geven aan de samenleving. Het uitgangspunt in deze politieke ruimte is niet langer consensus als na te streven ideaal, maar de openheid voor complexiteit en verschil. 'Transitie' en 'duurzame ontwikkeling' zijn namelijk geen gebeitelde begrippen waarover consensus bestaat.

Er zijn nuances die telkens opnieuw verschuiven, voor- en tegenstanders voor bepaalde accenten. Bovendien is het begrip duurzame ontwikkeling zelf een na te streven principe dat telkens opnieuw in de aanwezige context geplaatst moet worden. Maar ook de verschillen tussen de actoren in die politieke ruimte worden als waardevol gezien. Dat alle bevolkingsgroepen hun levenswijzen, noden en belangen kunnen laten vertegenwoordigen in de publieke ruimte maar ook dat de natuur en de dingen een stem krijgen in het debat, is een zorg die hoog op de agenda van de cultuursector staat. Alleen op die manier wordt een draagvlak gecreëerd om de omslag van maatschappelijke structuren en systemen mogelijk te maken.

Cultuur heeft als producerende sector ook een voorbeeldfunctie in die publieke ruimte. De sector zal zelf op verschillende terreinen een duurzaam beleid voeren. Op vlak van programmering, organisatie, omkadering, personeelsbeleid, infrastructuur, productie, mobiliteit, maakt de sector baanbrekende keuzes. Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen is ook in de cultuursector een duidelijke keuze. Werken aan duurzaamheid houdt consequente keuzes in.

Kortom, de cultuursector in haar totaliteit bereikt veel mensen, haalt zijn kracht uit de betrokkenheid van die mensen en heeft zelf de kracht om grote groepen mensen te mobiliseren. Een sector waarin 'ontmoeten' centraal staat, is bij uitstek geschikt om de publieke dialoog te intensifiëren, discussies aan te wakkeren en mensen aan te sporen om hun stem te laten horen en zo verandering op gang te brengen.

Het sectorbrede netwerk achter Pulse formuleerde een aantal ambities voor de cultuursector om die rol als motor voor transitie te kunnen vervullen. Deze werden neergeschreven in 'een duurzaamheidsagenda voor de cultuursector voor de periode 2017 – 2020'.

Een duurzaamheidsagenda voor de cultuursector (2017-2020)

Als cultuursector willen we bijdragen aan de transitie naar een rechtvaardige en duurzame samenleving. We spreken hiervoor enkele ambities uit die we met de cultuursector, in al haar heterogeniteit, willen opnemen. Die ambities dienen bekeken te worden in het licht van de visietekst. Om die ambities te kunnen realiseren, is een kader van erkenning en ondersteuning noodzakelijk.

1. We onderschrijven de Sustainable Development Goals van de VN (2015). Vanuit een kritisch-reflexieve houding vertalen we de SDG's, gebruiken ze als leidraad, expliciteren onze eigen bijdrage aan de realisatie ervan en dragen dit ook uit naar de samenleving.

We verkleinen systematisch onze ecologische voetafdruk en dus ook de CO2-uitstoot van onze werking. We integreren de SDG's in onze missies en werking en maken onze bijdrage zichtbaar. We werken aan de politisering van duurzaamheidskwesties: we verhogen het bewustzijn, agenderen duurzaamheids-kwesties maatschappelijk en maken ze tot voorwerp van publieke discussie.

2. We werken samen binnen onze sector om de transitie naar een rechtvaardige en duurzame samenleving te versterken.

We maken tijd, ruimte en expertise vrij om samen te werken rond transitie; we organiseren sectorbrede initiatieven.

3. We werken via cocreatie samen met andere sectoren aan de transitie naar een rechtvaardige en duurzame samenleving. Cultuur, ecologie, het sociale en het economische vormen zo belangrijke pijlers in die transitie.

We inspireren door culturele praktijken te delen die maatschappelijke ontwikkelingen kritisch bevragen en een duurzame toekomst verbeelden. We werken met andere sectoren breed gedragen toekomstbeelden uit en realiseren die in projecten. We brengen verschillende sectoren en de wetenschappelijke onderzoeksgemeenschap samen, stimuleren samenwerking en experiment en versterken zo de transitie lokaal, regionaal en internationaal.